

УДК 376

DOI: 10.36550/2415-7988-2026-1-223-95-98

ISSN 2415–7988 (Print) ISSN 2521–1919 (Online)

САВЧЕНКО Наталія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітніх наук
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ СТРАТЕГІЙ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕКИ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті здійснено теоретичний аналіз та обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування навичок безпечної поведінки у дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю забезпечення права кожної дитини на безпечне освітнє середовище в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема воєнних загроз, надзвичайних ситуацій та зростання інформаційних ризиків. Адже за даними досліджень, із 129 тис. дітей з особливими освітніми потребами, які інтегровані до закладів загальної середньої освіти, 45 відсотків складають діти з інвалідністю. Визначено основні групи ризиків, характерні для дітей з ООП: фізичні, соціальні, психологічні, інформаційні та поведінкові. Доведено, що вразливість цієї категорії учнів пов'язана як з індивідуальними особливостями розвитку, так і з недостатньою адаптованістю освітнього середовища.

Обґрунтовано ефективність комплексу педагогічних стратегій: моделювання поведінки, використання візуальної підтримки, позитивного підкріплення, ситуативного навчання, індивідуальних поведінкових планів, співнавчання з ровесниками, психоемоційної підтримки та навчання через казкотерапевтичні засоби. Підкреслено необхідність міждисциплінарної взаємодії педагогів, психологів і батьків. Встановлено, що результативність формування безпечної поведінки забезпечується системністю, індивідуалізацією та практичною спрямованістю освітнього процесу. Комбінування різних стратегій, комплексне застосування педагогічних підходів сприяє розвитку життєво важливих компетентностей та підвищує рівень соціальної адаптації дітей з ООП, забезпечує розвиток життєво важливих навичок безпечної поведінки, які допоможуть їм орієнтуватися у складному соціальному просторі.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою запропонованих стратегій в умовах українських закладів освіти.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з ООП, безпечна поведінка, педагогічні стратегії, освітнє середовище, ризики, міждисциплінарний підхід, життєві навички.

SAVCHENKO Nataliia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the
Department of Educational Sciences
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

EFFECTIVENESS OF PEDAGOGICAL STRATEGIES FOR THE FORMATION OF SAFETY SKILLS IN CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article provides a theoretical analysis and substantiates the psychological and pedagogical conditions for the formation of safe behavior skills in children with special educational needs in an inclusive educational environment. The relevance of the problem is determined by the need to ensure the right of every child to a safe educational environment in the conditions of modern social challenges, in particular, military threats, emergency situations and the growth of information risks. After all, according to research data, out of 129,000 children with special educational needs who are integrated into general secondary education institutions, 45 percent are children with disabilities. The main groups of risks characteristic of children with OOP have been determined: physical, social, psychological, informational and behavioral. It has been proven that the vulnerability of this category of students is related to both individual developmental characteristics and insufficient adaptability of the educational environment.

The effectiveness of a set of pedagogical strategies is substantiated: behavior modeling, use of visual support, positive reinforcement, situational learning, individual behavioral plans, co-learning with peers, psycho-emotional support and learning through fairy-tale therapeutic means. The need for interdisciplinary interaction of teachers, psychologists and parents is emphasized. It has been established that the effectiveness of the formation of safe behavior is ensured by the systematicity, individualization and practical orientation of the educational process. The combination of various strategies, the complex application of pedagogical approaches contributes to the development of vital competences and increases the level of social adaptation of children with disabilities, ensures the development of vital skills of safe behavior that will help them navigate in a complex social space.

Prospects for further research are related to the empirical verification of the proposed strategies in the conditions of Ukrainian educational institutions.

Key words: inclusive education, children with SEN, safety skills, pedagogical strategies, educational environment, risks, interdisciplinary approach, life skills.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Ратифікація Україною міжнародних документів у сфері захисту прав людини зобов'язує державу гарантувати рівний доступ до освіти та безпеки для дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі в умовах надзвичайних ситуацій. Забезпечення права на безпечне освітнє середовище є

складовою соціальної політики та практичною реалізацією принципів інклюзії. За даними досліджень, із 129 тис. дітей з особливими освітніми потребами, які інтегровані до закладів загальної середньої освіти, 45 відсотків складають діти з інвалідністю. Включені до освітнього середовища, такі діти потребують особливої уваги, особливих підходів та вироблення

педагогічним складом відповідних професійних компетенцій з цивільного захисту, спрямованих на навчання їх безпеці під час освітнього процесу та якісного захисту в разі виникнення надзвичайної ситуації.

Інклюзивна освіта ґрунтується на соціальній моделі розуміння інвалідності, відповідно до якої саме освітня система має адаптуватися до потреб дитини, а не навпаки. Поняття «інклюзія» трактується як процес повноцінного включення особи в соціальне життя з урахуванням її індивідуальних особливостей [1, с. 121]. Основою інклюзії є визнання цінності кожної особистості незалежно від рівня її функціональних можливостей.

Заклади освіти з інклюзивним навчанням є «інноваційним» проєктом Нової української школи, де забезпечення рівного доступу, в тому числі і до вивчення питань безпеки, є провідною метою створення інклюзії. Враховуючи сучасні тенденції в освіті та реалізуючи основний напрямок діяльності, – всебічна допомога молоді із особливими потребами, – шляхи реалізації основних завдань заходів з питань цивільного захисту повинні задовольняти умови безбар'єрного вдосконалення професійних компетенцій, практичних умінь та навиків з цивільного захисту як працівників, так і учнів з особливими освітніми потребами, бути спрямованими на збереження життя та здоров'я дітей, й плідно впроваджувати право дитини бути захищеною як сьогодні, так і в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних українських наукових дослідженнях проблема навчання, виховання та соціалізації дітей з особливими потребами розглядається в контексті розвитку спеціальної та інклюзивної освіти, міждисциплінарної взаємодії та впровадження інноваційних корекційно-розвиткових технологій. Значний внесок у розроблення теоретико-методологічних проблем корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та їхньої психолого-педагогічної реабілітації зробили В. Бондар, В. Синьов, А. Колупаєва, М. Шеремет, О. Таранченко, Н. Софій, Н. Савченко, Н. Пахомова та ін., які обґрунтовують необхідність комплексного, інтегративного, міждисциплінарного, особистісно орієнтованого та соціально спрямованого підходу.

Проблематика соціально-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами активно досліджується вітчизняними науковцями. А. Й. Капська наголошує, що формування соціально прийнятної та безпечної поведінки є складовою профілактики девіантних проявів і передбачає системну взаємодію школи, родини та соціальних інституцій [3, с. 37].

Л. В. Кисельова підкреслює значення створення психолого-педагогічних умов розвитку життєвої компетентності дітей з ООП, акцентуючи на необхідності індивідуалізації освітнього процесу [4, с. 114].

Н. С. Савченко та Н. Г. Пахомова аналізують зарубіжні практики роботи з дітьми з аутистичними розладами, відзначаючи ефективність структурованого навчання та поведінкових стратегій [5, с. 136–138].

О. М. Соловійова доводить доцільність формування безпечної поведінки через поєднання навчальних та корекційних заходів [6, с. 216].

Г. В. Зайцева розглядає питання безпеки дітей з ООП у навчальному середовищі як інтегровану складову освітнього процесу [2, с. 78].

Зарубіжні дослідження також підтверджують ефективність систематичного навчання безпечним навичкам через поведінкові інтервенції та моделювання [7, р. 52].

Мета статті – теоретичне обґрунтування та окреслення стратегій та психолого-педагогічних умов, які сприяють ефективному формуванню безпечної поведінки у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища, а також узагальнення сучасних наукових підходів, методик і практик, що забезпечують розвиток відповідних життєвих навичок з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна освітня політика України розвивається в контексті гуманістичної парадигми, яка утверджує безумовну цінність кожної особистості. У цьому вимірі інклюзивна освіта постає не лише як організаційна модель, а як філософія суспільної взаємодії, що ґрунтується на принципах рівності, поваги до різноманіття та соціальної справедливості. Відповідно до положень української педагогічної науки, інклюзія передбачає адаптацію освітнього середовища до потреб дитини, а не пристосування дитини до жорстко регламентованих умов системи [1, с. 122].

У науковому дискурсі наголошується, що будь-яка особистість має індивідуальні особливості розвитку, які визначають специфіку її освітніх потреб. У цьому контексті поняття «особливі освітні потреби» трактується ширше, ніж лише наявність інвалідності. Воно охоплює дітей з порушеннями психофізичного розвитку, поведінковими труднощами, розладами комунікації, а також дітей із соціально вразливих категорій.

Важливо підкреслити, що інклюзія є динамічним процесом, який передбачає постійне вдосконалення освітніх практик, гнучкість програм та розвиток професійних компетентностей педагогів. Саме тому питання формування безпечної поведінки набуває особливої актуальності в умовах інклюзивного середовища, де різноманітність освітніх потреб вимагає диференційованих стратегій впливу.

Концепт безпечної поведінки необхідно розглядати як складову життєвої компетентності. Безпечна поведінка розглядається як інтегрована система знань, умінь, установок і навичок, що забезпечують здатність особистості адекватно реагувати на потенційні ризики. Вона є складовою життєвої компетентності та соціальної зрілості. А. Й. Капська підкреслює, що профілактика девіантної поведінки та формування соціально відповідальних моделей дій мають здійснюватися системно й цілеспрямовано [3, с. 41].

У дітей з особливими освітніми потребами процес формування безпечної поведінки ускладнюється низкою факторів: зниженим рівнем саморегуляції, труднощами аналізу ситуації, недостатнім розвитком комунікативних навичок. Л. В. Кисельова зазначає, що розвиток життєвої компетентності можливий лише за умови створення спеціально організованих психолого-педагогічних умов [4, с. 115].

Таким чином, безпечна поведінка для дітей з ООП є не лише елементом навчальної програми, а базовою передумовою їхньої соціальної інтеграції.

Ефективне формування навичок безпеки передбачає попередній аналіз ризиків, характерних для конкретної категорії дітей.

Фізичні ризики

До фізичних ризиків належать ситуації, пов'язані з можливістю травмування, порушенням мобільності, недостатнім сприйняттям сигналів небезпеки. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату можуть мати обмеження швидкості реагування під час евакуації; діти з порушеннями слуху або зору – труднощі розпізнавання сигналів тривоги. У таких випадках особливого значення набуває адаптація простору відповідно до принципів універсального дизайну.

Соціальні ризики

Соціальна ізоляція, булінг, маніпуляції з боку однолітків чи дорослих створюють загрозу психологічному благополуччю дитини. Дослідження О. М. Соловійової свідчать, що низький рівень сформованості соціальних навичок підвищує ризик віктимізації [6, с. 218].

Психологічні ризики

Підвищена тривожність, імпульсивність, труднощі емоційної регуляції можуть знижувати здатність адекватно оцінювати небезпечні ситуації. У роботах Н. С. Савченко та Н. Г. Пахомової підкреслюється, що структурованість освітнього середовища зменшує рівень тривожності дітей з аутистичними розладами [5, с. 138].

Інформаційні ризики

У цифровому просторі діти з ООП часто мають обмежений рівень критичного мислення, що підвищує вразливість до кібербулінгу та деструктивного контенту. Тому формування цифрової грамотності є обов'язковим компонентом безпечної поведінки.

Поведінкові ризики

Імпульсивність, аутоагресія або стереотипні реакції можуть становити небезпеку як для самої дитини, так і для її оточення. У таких випадках доцільним є впровадження індивідуальних поведінкових планів.

Спробуємо охарактеризувати педагогічні стратегії формування безпечної поведінки.

1. Моделювання поведінки.

Метод передбачає демонстрацію алгоритму дій із подальшим його відтворенням дитиною. Зарубіжні дослідження доводять, що систематичне моделювання підвищує рівень засвоєння безпечних навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями [7, р. 55].

2. Візуальна підтримка.

Піктограми, покрокові інструкції, кольорове маркування простору сприяють кращому розумінню правил [4, с. 116]. Візуалізація є особливо ефективною для дітей з РАС.

3. Позитивне підкріплення.

Заохочення бажаної поведінки формує стійку мотивацію до її повторення. Поведінкові інтервенції

такого типу широко використовуються в міжнародній практиці [7, р. 63].

4. Ситуативне навчання.

Навчання через практику (евакуаційні тренування, моделювання небезпечних ситуацій) забезпечує автоматизацію дій [2, с. 80].

5. Індивідуальні поведінкові плани.

Передбачають визначення тригерів небезпечної поведінки, альтернативних способів реагування та системи підкріплення.

6. Співнавчання з ровесниками.

Партнерські форми взаємодії сприяють формуванню соціально прийнятних моделей поведінки через наслідування.

7. Психоемоційна підтримка.

Формування безпечної поведінки неможливе без створення атмосфери довіри. Арттерапевтичні, ігрові, казкотерапевтичні методи сприяють зниженню тривожності.

8. Міждисциплінарна взаємодія.

Комплексний підхід передбачає співпрацю педагогів, психологів, соціальних працівників і батьків. Саме така взаємодія забезпечує цілісність корекційно-розвиткової роботи [3, с. 52].

Спробуємо здійснити порівняльний аналіз українських і зарубіжних моделей формування безпечної поведінки.

Формування навичок безпечної поведінки в інклюзивному середовищі в Україні перебуває на етапі активного розвитку. Українська модель переважно спирається на гуманістичну парадигму, соціально-педагогічну профілактику та інтеграцію корекційних технологій у структуру освітнього процесу [3, с. 44; 2, с. 78]. Водночас зарубіжні підходи мають більш систематизований характер і ґрунтуються на доказових поведінкових інтервенціях.

1. Концептуальні відмінності

Українська модель:

- акцент на соціалізації та виховному аспекті;
  - орієнтація на гуманізацію освітнього середовища;
  - поєднання педагогічних і корекційних підходів;
  - недостатня стандартизація програм безпеки.
- Зарубіжна модель (США, Канада, країни ЄС):
- орієнтація на evidence-based practice;
  - використання прикладного аналізу поведінки (АВА);
  - чітке структурування програм безпеки;
  - кількісне оцінювання результативності [7, р. 58].

У працях Л. J. Smith підкреслюється, що навчання безпечним навичкам повинно відбуватися через багаторазове моделювання ситуацій з обов'язковою перевіркою переносу навички в реальне середовище [7, р. 61]. В українській практиці цей компонент часто обмежується теоретичним поясненням або одноразовими тренуваннями.

2. Порівняння методичних інструментів

Компонент	Українська практика	Зарубіжна практика
Моделювання	Рольові ігри, бесіди	Системне поведінкове тренування з фіксацією результатів
Візуальна підтримка	Піктограми, пам'ятки [4, с. 115]	Стандартизовані соціальні історії, візуальні протоколи
Позитивне підкріплення	Переважає вербальна похвала	Токен-системи, контрактні моделі
Оцінювання	Якісний педагогічний аналіз	Кількісні шкали, поведінковий моніторинг

Таким чином, українська модель є більш гуманістично орієнтованою, але потребує посилення інструментальної та доказової складової.

3. Спільні тенденції

Попри відмінності, можна виокремити спільні риси:

- визнання необхідності індивідуалізації;
- міждисциплінарна взаємодія;
- інтеграція соціально-емоційного навчання;
- орієнтація на розвиток автономності дитини.

Н. С. Савченко та Н. Г. Пахомова відзначають, що адаптація зарубіжних практик до українського контексту можлива за умови врахування соціокультурних особливостей освітнього середовища [5, с. 139].

Порівняльний аналіз засвідчив, що українська модель формування безпечної поведінки має потужний гуманістичний потенціал, однак потребує посилення емпіричної валідації та впровадження систематичного моніторингу результатів. Інтеграція доказових зарубіжних практик із національними педагогічними традиціями [3; 5; 7] дозволить створити комплексну модель, адаптовану до сучасних викликів, зокрема умов воєнного стану.

Отже, ефективність формування навичок безпечної поведінки у дітей з особливими освітніми потребами визначається: індивідуалізацією підходів; системністю роботи; практичною спрямованістю навчання; адаптованістю освітнього середовища; міждисциплінарною взаємодією.

Комплексне застосування педагогічних стратегій дозволяє не лише мінімізувати ризики, але й сприяє підвищенню рівня соціальної адаптації та автономності дитини.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Формування навичок безпечної поведінки у дітей з особливими освітніми потребами є складним, але необхідним напрямом сучасної інклюзивної освіти. Ефективність педагогічних стратегій визначається їх системністю, індивідуалізацією, практичною спрямованістю та міждисциплінарною взаємодією. Комплексне застосування зазначених підходів сприяє розвитку життєво важливих компетентностей та підвищує рівень соціальної адаптації дітей з ООП. Комбінування різних стратегій, гнучкість педагогічних підходів, постійний зворотний зв'язок та партнерство з батьками й фахівцями забезпечують комплексний розвиток життєво важливих навичок безпечної поведінки. Лише за таких умов можливо сформувати у дитини з особливими освітніми потребами реальні навички безпечної поведінки, які допоможуть їй орієнтуватися у складному соціальному просторі.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення та експериментальна перевірка програм формування безпечної поведінки з урахуванням умов воєнного стану в Україні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Зайцева Г. В. Формування безпечної поведінки у дітей з особливими потребами у навчальному середовищі. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 52. Т. 2. С. 76–81.
3. Капська А. Й. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки дітей та молоді : навч. посіб. Київ : Центр учбової літ., 2007. 240 с.

4. Кисельова Л. В. Психолого-педагогічні умови формування життєвої компетентності дітей з особливими освітніми потребами. *Теорія і практика інклюзивної освіти : зб. наук. пр.* Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. Вип. 10. С. 112–117.

5. Савченко Н.С., Пахомова Н. Г. Огляд зарубіжних практик щодо роботи з дітьми з аутистичними розладами. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. 2026. Випуск 222. 348 с. С. 135-140. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-135-140>

6. Соловійова О. М. Формування безпечної поведінки у молодших школярів з особливими освітніми потребами. *Актуальні проблеми корекційної освіти*. 2020. № 16. С. 214–221.

7. Smith L. J. *Teaching Children with Disabilities: Safety Skills and Behavioral Interventions*. New York : Routledge. 2019. 218 p.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv : Lybid, 376 s. [in Ukrainian]

2. Zaitseva, H. V. (2022). *Formuvannia bezpechnoi povedinky u ditei z osoblyvymy potrebamy u navchalnomu seredyvshchi [Formation of safe behavior in children with special needs in the educational environment]*. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 52, t. 2. S. 76–81. [in Ukrainian]

3. Kapska, A. Y. (2007). *Sotsialno-pedahohichna profilaktyka deviantnoi povedinky ditei ta molodi : navch. posib [Socio-pedagogical prevention of deviant behavior of children and youth: education. manual]*. Kyiv : Tsentru uchbovoi lit., 240 s. [in Ukrainian]

4. Kyselova, L. V. (2018). *Psykhologo-pedahohichni umovy formuvannia zhyttievoi kompetentnosti ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy [Psychological and pedagogical conditions of formation of life competence of children with special educational needs]*. *Teoriia i praktyka inkluzyvnoi osvity : zb. nauk. pr.* Kharkiv : KhNPU im. H. S. Skovorody. Vyp. 10. S. 112–117. [in Ukrainian]

5. Savchenko, N.S., Pakhomova, N. H. (2026). *Ohliad zarubizhnykh praktyk shchodo roboty z ditmy z autystychnymy rozladamy [Review of foreign practices in working with children with autistic disorders]*. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. Kropyvnytskyi: Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Vypusk 222. 348 s. S. 135-140. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-135-140> [in Ukrainian]

6. Soloviova, O. M. (2020). *Formuvannia bezpechnoi povedinky u molodshykh shkoliariv z osoblyvymy osvitynymi potrebamy [Formation of safe behavior in younger schoolchildren with special educational needs]*. *Aktualni problemy korektsiinoi osvity*. № 16. S. 214–221. [in Ukrainian]

7. Smith, L. J. (2019). *Teaching Children with Disabilities: Safety Skills and Behavioral Interventions*. New York : Routledge. 218 p. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Educational Sciences Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2026 р.

Стаття прийнята до друку 14.03.2026 р.